
Deeltijds leren en werken: een opstap naar de arbeidsmarkt voor maatschappelijk kwetsbare jongeren?

Termote, H. & Galand, S. 2011. Jongeren in armoede en het deeltijds leren en werken. In Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting, *Verslag armoedebestrijding 2010-2011. Strijd tegen armoede. Een bijdrage aan politiek debat en politieke actie*: 98-128. Brussel: Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding.

Naar aantallen is het deeltijds leren en werken (voorlopig?) een eerder kleine onderwijsvorm. In het huidige debat over de hervorming van het secundair onderwijs verwijst menig actor evenwel naar het belang van het stelsel vanuit sociaal of economisch oogpunt, omwille van de alternering die het voorziet tussen een vorming in een centrum en een vorming rechtstreeks op de werkvloer. Een benadering vanuit het perspectief van jongeren in armoede wijst ons op mogelijkheden, maar ook valkuilen die het stelsel en de alternering in zich dragen.

Context

Eén van de kernopdrachten van het interfederale Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting (in wat volgt: Steunpunt) is het organiseren van structureel overleg met betrokken actoren dat uitmondt in beleidsvoorstellen. In deze dialoog is een bijzondere plaats weggelegd voor verenigingen waar armen het woord nemen. De tweejaarlijkse Verslagen van het Steunpunt bevatten de resultaten van dit overleg.

De bijdrage over het deeltijds leren en werken in het Verslag 2010-2011 verliep in twee fases. Tijdens een seminarie over de overgang van onderwijs naar werk kwam het belang van dit stelsel in termen van armoedebestrijding duidelijk naar voren

(Steunpunt, 2010). In het licht van de EU-target over het terugdringen van de ongekwalificeerde uitstroom vormt het deeltijds leren en werken namelijk een belangrijk instrument, omdat het heel wat jongeren opvangt die schoolmoe zijn en dreigen af te haken voor ze een eindkwalificatie behalen. Jongeren in armoede zijn bovendien oververtegenwoordigd in het deeltijds onderwijs.

Daarnaast lijken ze in toenemende mate in te stromen in de leertijd. Tussen januari en oktober 2011 was er dan het eigenlijke overleg met diverse actoren die op verschillende manieren betrokken zijn in het stelsel.

Tijdens het overleg hebben we ervoor gekozen het traject van de jongere te benaderen vanuit een longitudinaal perspectief. Eerst ging de aandacht uit naar de schoolloopbaan van jongeren in armoede vóór hun intrede in het stelsel van deeltijds leren en werken. Vervolgens werd gekeken naar hun doortocht doorheen het stelsel. Tot slot belichtten we hun inschakeling op de arbeidsmarkt.

Deeltijds leren en werken in een notendop

In ruime zin kan deeltijds leren of werken zowel slaan op initieel als op voortgezet onderwijs. Zo kunnen de ondernemersopleidingen binnen de SYNTRA en sommige opleidingen binnen het volwassenonderwijs tot deze onderwijsvorm gerekend worden. Wij hebben ons beperkt tot de deeltijdse onderwijsvormen die opgezet zijn voor leerplichtige jongeren die voldaan hebben aan de voltijdse leerplicht (15/16- tot 18-jarigen): het deeltijds onderwijs, de leertijd en de deeltijdse vorming. De twee eerste systemen staan ook open voor meerderjarigen tot 25 jaar en kennen een toenemend succes bij hen. In Vlaanderen zijn de drie systemen sinds 2008 geharmoniseerd via het decreet van 10 juli 2008 over het stelsel van leren en werken. Aan Franstalige kant bestaat geen gelijkaardig systeem voor deeltijdse vorming en is er geen decreet dat het 'enseignement en alternance' (deeltijds onderwijs) en de 'apprentissage' (leertijd) op elkaar afstelt. Wel wordt ook hier aan meer afstemming gewerkt tussen de overheden (Franse Gemeenschap, Franse Gemeenschapscommissie en Waals Gewest) die de systemen reguleren. In de Duitstalige Gemeenschap neemt het deeltijds onderwijs slechts een marginale plaats in. Er werd vroeger volop gekozen voor de uitbouw van de leertijd.

Behalve het streven naar meer afstemming tussen de drie deeltijdse onderwijsvormen, heeft het Vlaamse decreet nog andere doelstellingen op het oog: de realisatie van een voltijds engagement van minimaal 28 uren van 50 minuten voor zoveel mogelijk leerlingen, vanuit de vaststelling dat velen onder hen niets om handen hadden indien ze geen werkplek vonden; een leertraject op maat van iedere jongere en het tot stand brengen van een volwaardige certificering.¹

Het voltijds engagement is opgesplitst in twee componenten: het leren en het werkplekleren. De eerste component is opgedeeld in een luik algemene en een luik beroepsgerichte vorming, en gebeurt in de lokalen van de Centra voor Deeltijds Onderwijs (CDO) of de centra voor vorming van zelfstandigen en KMO's (in het vervolg: SYNTRA). De algemene vorming speelt een essentiële rol op het vlak van de maatschappelijke integratie van de jongeren. Zeker in het deeltijds onderwijs is het sociaal luik sterk

ontwikkeld. De beroepsgerichte vorming is, samen met het werkplekleren, gericht op de inschakeling op de arbeidsmarkt. Alternerend leren en werken veronderstelt een continu evenwicht tussen de sociale en professionele inschakeling.

Het werkplekleren kan ingevuld worden op drie manieren, die elk overeenstemmen met een fase in het traject van de leerling:

1. arbeidsdeelname: voor jongeren in de leertijd en voor jongeren uit het deeltijds onderwijs ouder dan 18 jaar is dit de enige mogelijkheid;
2. brugproject: eerste werkervaring voor wie arbeidsbereid is, maar de arbeidsattitude of -vaardigheden nog aangescherpt moeten worden (uitsluitend voor wie jonger is dan 18 jaar en georganiseerd door vzw's, gemeentebesturen, OCMW's, enzovoort);
3. voortraject: specifieke opleidings- en begeleidingsmodule voor jongeren met ontoereikende attitudes en vaardigheden die nog geen duidelijk loopbaanperspectief hebben.

In het deeltijds onderwijs krijgt een leerling doorgaans twee dagen algemene en beroepsgerichte vorming in het centrum en volgt hij drie dagen een fase van het werkplekleren. In de leertijd bedraagt dit respectievelijk één en vier dagen.

Een screening in het begin van het schooljaar bepaalt naar welke fase een leerling in een CDO of een SYNTRA wordt georiënteerd. Indien nodig, gebeurt later tijdens het schooljaar een nieuwe heroriëntering.

Het is ook mogelijk dat een CDO-leerling ge(her)oriënteerd wordt naar een Persoonlijk Ontwikkelingstraject (P.O.T.). Deze trajecten, georganiseerd door de Centra voor Deeltijdse Vorming (CDV), vervangen in principe de componenten leren en werkplekleren, uitzonderlijk slechts één van beide. Ze richten zich op kwetsbare jongeren die nog niet in staat zijn tot leren en/of werkplekleren. Door middel van intensieve individuele begeleiding en aangepaste activiteiten wil men hun zelfredzaamheid en maatschappelijk functioneren verhogen. De trajecten zijn normaal gezien tijdelijk van aard want het is de bedoeling dat de jongeren na afloop opnieuw aansluiting vinden binnen het reguliere deeltijdse onderwijsaanbod.

De invloed van het voorafgaandelijk schooltraject

Volgens de deelnemers aan het overleg kan men niet voorbij gaan aan de sociale ongelijkheid die zich al manifesteert vóór de intrede in de deeltijdse systemen, vanaf het kleuter- en het lager onderwijs. In zijn Verslag 2008-2009 bracht het Steunpunt in kaart hoe de studieoriëntering van leerlingen tijdens het secundair onderwijs naar minder gewaardeerde scholen, onderwijsvormen en/of studierichtingen in de eerste plaats jongeren uit armere gezinnen treft. De verklaring ligt bij de wijze waarop die oriëntering gebeurt, namelijk vooral op basis van schoolse prestaties en veel minder op basis van interesses en vaardigheden. En de schoolresultaten weerspiegelen de socio-economische status van de gezinnen. Dit is weinig verwonderlijk: moeilijke levensomstandigheden slopen de energie van jongeren op, ongezonde en te kleine woningen staan het maken van huiswerk in de weg, enzovoort.

De wijze van studieoriëntering vormt evenwel niet de enige oorzaak voor de uitsluiting van arme kinderen en jongeren in het onderwijs. De afstand tussen de leefwereld van mensen in armoede en het schoolgebeuren is eveneens bepalend. De school ontwikkelt een eigen schoolcultuur, gebaseerd op abstracte kennis en geformaliseerde taal, die niet altijd aansluit op hun leefwereld. Dit verklaart ook waarom zij vaak afwezig zijn op oudercontacten of negatieve oriënteringen minder ter discussie stellen. Een problematisch schooltraject van de ouders kan de kijk van hun kinderen op de school negatief beïnvloeden (het zogenaamde 'scarring effect'). Maatschappelijk kwetsbare ouders hebben vaak ook geen goed zicht op de keuzemogelijkheden binnen het secundair onderwijs.

Het profiel van de instromende leerlingen

Het deeltijds onderwijs werd in het leven geroepen als antwoord op de verlenging van de leerplicht tot 18 jaar. Meer specifiek wou het een uitweg bieden aan de groep van leerlingen die 'verkoos' om vanaf 16 jaar de schoolbanken te verlaten en om zonder kwalificatie de arbeidsmarkt te betreden. Dit systeem heeft met andere woorden altijd al de ambitie gehad om jongeren op te vangen die schoolmoe

zijn en een chaotisch schoolparcours achter de rug hebben. Maar doordat het deeltijds onderwijs als de laagste trap van de waterval binnen het secundair onderwijs fungeert, beschikt de meerderheid van instromers over een negatief beleefd schoolverleden. Het watervalmechanisme brengt daarnaast met zich mee dat jongeren in armoede oververtegenwoordigd zijn in het deeltijds beroepsonderwijs in vergelijking met het voltijds beroepsonderwijs, het TSO en het ASO.²

Dit betekent niet dat er niemand een bewuste keuze maakt voor dit type onderwijs. Het kleinere aantal uren dat men in een schoolse omgeving moet doorbrengen en het leren op de werkplek zelf als essentieel onderdeel van het deeltijds leren, oefent aantrekkingskracht uit op wie een afkeer van de school heeft ontwikkeld. Sommige kansarme jongeren richten zich dan weer tot het deeltijds leren omdat ze een inkomen kunnen verwerven uit de af te sluiten leer- of arbeidsovereenkomst.

De leertijd, waarvan de historische wortels veel ouder zijn, kent geen expliciete, bredere sociale doelstelling. Illustratief hiervoor is dat de SYNTRA geen brugprojecten en voortrajecten mogen opzetten en niet mogen samenwerken met CDV voor de inrichting van een P.O.T. Vandaar dat het aantal leerlingen in armoede en met schoolachterstand er een stuk lager is. Niettemin merkt SYNTRA Vlaanderen op dat in hun centra eveneens een toenemend aantal jongeren toekomen met een meervoudige problematiek.³

Het scholingsniveau van de intredende jongeren vertoont de neiging te stagneren of zelfs erop achteruit te gaan. Vanuit die optiek krijgen de CDO (en in hun zog de CDV), en in mindere mate de SYNTRA, het almaar moeilijker om hun opdrachten te verwezenlijken.

De vele leerlingen die instromen met een tekort aan basiskennis, onder andere op het vlak van taalbeheersing, zetten het stelsel onder druk. Bijgevolg gebeurt het dat men tijdelijk het aantal uren algemene vorming uitbreidt ten nadele van de beroepsgerichte vorming. Op die manier komen de eindtermen van deze vorming, die identiek zijn aan die in het voltijds onderwijs, niet in het gedrang. Gebrekkige basisvaardigheden belemmeren ook het aanleren van een aantal arbeidsvaardigheden,

noodzakelijk in de beroepsgerichte vorming en bij het werkplekieren.

De keuze van de opleiding

Jongeren uit de deeltijdse systemen dienen op een leeftijd van 15 of 16 jaar al een specifieke en weloverwogen beroepskeuze te maken, in tegenstelling tot de meeste van hun leeftijdsgenoten uit het voltijds onderwijs. Dit veronderstelt dat ze al een eigen beroepsproject hebben ontwikkeld, op basis van een goed beeld van de eigen vaardigheden en van de arbeidswereld. Voor vele instromers in het deeltijdse stelsel is het nemen van die horde echter niet evident omwille van hun schoolverleden. Indien zij niet de nodige tijd en begeleiding krijgen tijdens het oriëntatieproces, riskeren ze snel af te haken, en zelfs definitief het initieel onderwijs te verlaten. Dit geldt zeker voor jongeren in armoede: hun negatief zelfbeeld en buitenschoolse problemen bemoeilijken een klare kijk op hun beroepsaspiraties.

Het betrekken van de ouders bij de studiekeuze mag men evenmin uit het oog verliezen, omdat zij een belangrijke steun betekenen voor hun kinderen tijdens het vervolg van het traject. Dit is nog meer het geval bij ouders in armoede: door de mogelijke afstand met de leefwereld van de school dreigen ze verloren te lopen in de waaier van studierichtingen. In de CDV is het blijvend stimuleren van de ouders, bijvoorbeeld door hen uit te nodigen op overlegmomenten voor de bespreking van de voortgang van het overlegproces, nu al ingebed.

Binnen de CDO en de SYNTRA staan de trajectbegeleiders in voor een continu proces van begeleiding en opvolging van de persoonlijke ontwikkeling, zowel voor de component leren als de component werkplekieren, in overleg met de betrokken actoren.⁴ Deze opdracht dienen ze al op te nemen tijdens de intakefase, wanneer de studiekeuze in samenspraak met de leerling vastgelegd wordt. Een te hoge dossierlast verhindert hen echter om voor iedereen de nodige tijd uit te trekken, inclusief met aandacht voor een eventuele armoedeproblematiek.

Heel wat centra zijn zich bewust van de problemen die zich kunnen stellen bij de opleidingskeuze.

Sommige CDO maken daarom bijvoorbeeld gebruik van de wettelijke mogelijkheid om tijdelijk onthaalgroepen op te richten voor wie de keuze nog niet duidelijk is.⁵ SYNTRA mogen wettelijk gezien geen onthaalgroepen organiseren.

Jongeren die een P.O.T. aanvragen, hebben zich ofwel eerst aangemeld bij een CDO, ofwel bij een CDV. In het laatste geval gaat het vaak om jongeren voor wie deze centra al een ander vormingsaanbod hadden opgezet. Maar de trajectbegeleiders binnen een CDV gaan ook soms 'outreaching' of vindplaatsgericht te werk. De begeleiders beschikken evenwel niet over voldoende tijd om deze waardevolle aanpak te veralgemenen.

De zoektocht naar een werkplek

Binnen de SYNTRA is het aan de jongere zelf om een werkplek te vinden, ongeacht of men nog leerplichtig is of niet. Daarvoor beschikt hij over een termijn van dertig werkdagen, de periode tussen de inschrijving en de screening niet meegerekend. Voor inlichtingen en steun kan hij wel een beroep doen op zijn trajectbegeleider. Na de zoektermijn moeten de SYNTRA de leerlingen uitschrijven indien ze niet over een werkplek beschikken. Dezelfde bepaling geldt voor de CDO ten aanzien van ingeschreven meerderjarigen.

CDO hebben wel de opdracht om alle leerplichtigen op te vangen, zelfs zij die geen werkplaats vinden. Ze dienen hen dan een andere optie aan te bieden binnen de fase van de arbeidsdeelname (bijvoorbeeld het tijdelijk volgen van een bijkomende opleiding buiten het deeltijds onderwijs, een sollicitatietraining, een intensieve taal cursus) of hen toe te leiden naar een andere fase. De hulp die ze bieden bij het zoeken naar een werkplaats dient, indien nodig, actief te zijn. Dit kan bijvoorbeeld inhouden dat de trajectbegeleider zelf werkgevers contacteert of de leerling vergezelt bij een gesprek met de werkgever. Sommige CDO ondersteunen minder- of meerderjarigen vaak in dezelfde mate omdat ze vaststellen dat de nood hieraan niet leeftijdsgebonden is. Voor maatschappelijk kwetsbare jongeren is een actieve hulp in elk geval aangewezen: zij groeien vaak op in sociaal of geografisch geïsoleerde gezinnen en hebben meer kans dat hun ouders om langdurig werkloos te zijn. Die ouders

beschikken ook over minder of weinig kennis die hen de gepaste weg wijzen naar een werkgever.

Op basis van het voorgaande zou men verwachten dat het vooral de meest kwetsbaren zijn die in de leertijd geen werkplaats vinden. Uit een studie naar de uitval tijdens de eerste drie maanden komt 'het niet vinden van een werkplek' echter niet naar voren als motief (Studiebureau Significant, 2009). De verklaring hiervoor is dat er momenteel een tekort aan leerlingen is in de leertijd om aan de vraag van de werkgevers te voldoen. Niettemin is er wel sprake van een hoge uitval tijdens de beginperiode (30%). De meest doorslaggevende redenen, benoemd door de jongeren zelf, zijn: onenigheid/niet klikken met de patroon, gaan werken om zo meer te verdienen dan hetgeen ze ontvangen in de leertijd en een terugkeer naar het voltijds onderwijs. Het zou interessant zijn om uit te diepen in hoeverre deze factoren een armoedepatroon bevatten.

In het deeltijds onderwijs is er wel sprake van een onvoldoende aanbod aan werkervaringsplaatsen: bijna een op de zeven zou zich volgens de laatste telling 'in de wachtkamer' bevinden voor arbeidsdeelname na screening of na het doorlopen van een andere fase (Departement Onderwijs en Vorming, 2012). Uit het overleg bleek dat het tekort wel afhangt van opleiding tot opleiding en evolueert doorheen de tijd. De oorzaken zijn divers en vaak met elkaar verbonden. Een oorzaak die veelvuldig werd vernoemd tijdens het overleg, is de onvoldoende bekendheid van het stelsel in de ogen van ondernemingen. Sommigen worden afgeschrikt door het negatieve imago, hoewel dit in de loop van de jaren mogelijk verbeterd is, onder andere wegens het decreet leren en werken. Werkgevers blijken daarnaast relatief weinig gebruik te maken van de financiële voordelen gekoppeld aan de verschillende contracten. Aan deze onderbenutting kan men ook een positieve vaststelling koppelen: onmiddellijke baten vormen voor velen niet het hoofdmotief voor de aanwerving van de leerlingen (De Rick, 2006). De meeste sectorfondsen bevestigden dat de directe of indirecte subsidies (vermindering van sociale werkgeversbijdragen, stagebonus, eventuele bijkomende premies uitgekeerd door gewesten, sectorfondsen en paritaire leercomités) meestal toereikend zijn. Sommigen menen wel dat deze subsidies slechts gedeeltelijk de kosten van de omkadering van de – niet 'arbeidsrijpe' – jongeren

dekken. Het verbeteren van de zichtbaarheid van en de promotie voor het stelsel is een gedeelde verantwoordelijkheid van de centra, de sectorale opleidingsfondsen, de overheden als aanbieder van werkplaatsen, en – aanvullend – de lokale of bovenlokale structuren waarin de verschillende betrokken actoren samenkomen.

Het gebrek aan doorzichtigheid van het stelsel zelf vormt eveneens een belangrijke remmende factor. De verschillende contracten met specifieke bepalingen op het vlak van de sociale zekerheid en het arbeidsrecht, de verschillende leervergoedingen naargelang het om deeltijds onderwijs of leertijd gaat, creëren onduidelijkheid voor de werkgevers. De Beroepsinlevingsovereenkomst, bedoeld voor publieke werkgevers in het Vlaams deeltijds onderwijs, is zelfs wettelijk niet geregeld qua sociale zekerheid. Een advies van de Nationale Arbeidsraad (NAR) en de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven (CRB) (2011) bepleit een gemeenschappelijke federale minimumsokkel op het vlak van arbeids- en sociale zekerheidsrecht voor de verschillende leerovereenkomsten. Indien de verschillende regeringen dit advies omzetten in wetteksten, zou dit de aantrekkelijkheid van het stelsel ten goede komen.

Een derde verklaring ligt volgens sommige deelnemers in het gebrek aan opleidingsinspanningen van sommige sectoren op het vlak van opleiding en jobcreatie, los van de economische crisis. Deze opinie contrasteert enigszins met de inhoud van de sectorconvenanten of kaderconventies in de verschillende gewesten: de afstemming tussen onderwijs en arbeidsmarkt fungeert er als één van de speerpunten en daarbinnen zijn er vaak engagementen om tot meer en betere werkplaatsen te komen in het deeltijds onderwijs en/of de leertijd. Is het bijgevolg wenselijk om deze engagementen meer bindend te maken? Deze vraag dient bekeken te worden tegen de achtergrond van de sectorale verplichtingen op het vlak van de opleidingsinspanningen: elke sector dient 1,9% van de loonmassa te investeren in opleiding (initiële opleidingen zoals die van het deeltijds onderwijs of de leertijd kunnen daar deel van uitmaken). De verschillende overheden, als aanbieders van werkplaatsen in hun eigen diensten, dienen eveneens hun verantwoordelijkheden op te nemen.

Een andere reden is een gebrekkige aansluiting van het deeltijds onderwijs op de arbeidsmarkt: het

keuzeaanbod aan opleidingen past zich te weinig aan aan de vraag naar bepaalde beroepsfuncties en de meegegeven competenties in de bestaande opleidingen zijn te algemeen om te beantwoorden aan de vraag naar meer gespecialiseerde beroepsprofielen. Een aantal deelnemers waarschuwt er echter voor om te veel mee te stappen in deze filosofie: het onderwijs hinkt per definitie achterop op de snel evoluerende arbeidsmarkt en de vraag naar bepaalde functies is eveneens aan fluctuaties onderhevig. In het licht hiervan is het onvoorzichtig om meer in te zetten op gespecialiseerde kennis dan op overdraagbare competenties.

De verdere opvolging tijdens de arbeidsdeelname

De begeleiding blijft een cruciale slaagfactor tijdens het vervolg van het traject. Vanaf het moment dat de jongere over een werkplek beschikt, dient de trajectbegeleider oog te hebben voor de potentieel kwetsbare situatie eigen aan de driehoeksrelatie tussen het centrum, de onderneming en de leerling zelf. Zowel het centrum als de onderneming hanteren elk een specifieke set van normen en ideeën over de verwerving van vaardigheden door de jongere. Op bepaalde punten kunnen die evenwel tegenstrijdig zijn met elkaar of met de verwachtingen van de jongere. Het is de opdracht van de trajectbegeleider om erover te waken dat de verschillende actoren een gemeenschappelijke visie ontwikkelen over de wijze van kennisverwerving en dat ze die volgen tijdens het volledige traject. De participatie van de leerling is daarbij cruciaal, niet alleen omdat dit zijn motivatie stimuleert, maar ook zijn zelfreflectie over zijn vorderingen, de arbeidsorganisatie, enzovoort. Kortom, op die manier leidt de alternerende opleiding de leerlingen op tot kritische burgers.

Naast de trajectbegeleider speelt de mentor (in sommige gevallen kan dit de werkgever zelf zijn) een belangrijke rol in het opvolgingsproces. Hij staat in voor de opvolging van de leerling binnen de onderneming. Deze taak is allerminst een pro forma aangelegenheid. Vele jongeren zijn nog niet vertrouwd met de wereld van de arbeid, hebben problematische (school)ervaringen achter de rug, zijn niet altijd gemotiveerd bij gebrek aan een duidelijk beroepsproject, worden of voelen zich niet vlug

aanvaard door de collega-werknemers. Behalve over voldoende tijd, is het bijgevolg nodig dat de mentor de ruimte krijgt van zijn werkgever om specifieke vorming te volgen. Sommige sectorfondsen bieden al vormingspakketten aan. In de Duitstalige Gemeenschap heeft de operator voor de leertijd de erkenning tot aanbieder gekoppeld aan veertig uur opleiding. Bij de SYNTRA bestaat sinds een aantal jaren een verplichting tot het volgen van een training van twaalf uur voor nieuwe ondernemersopleiders. In bepaalde gevallen kan men ook bijscholing verplichtend maken. De vraag stelt zich of men het volgen van een mentoraatsopleiding ook niet als erkenningsvoorwaarde dient in te schrijven in het deeltijds onderwijs.

Indien het om jongeren in armoede gaat, zal de opvolging van de leerervaring in het centrum en in de onderneming, vaak niet volstaan om het traject tot een goed einde te brengen. Het onderhouden van een positieve relatie met de ouders en de mentor is eveneens vereist. Indien nodig is netwerking met en doorverwijzing naar het CLB en sociale diensten op zijn plaats. In elk geval mag de trajectbegeleider niet de ambitie hebben om de rol te vervullen van een maatschappelijk werker, omdat hij hier niet voor opgeleid is. Dit geldt evengoed voor de mentor: omdat hij niet zelden het dichtst staat bij de jongere, is die situatie niet denkbeeldig.

De SERV heeft eind vorig jaar een advies uitgebracht dat een pleidooi houdt voor kwaliteitsvol werkplekleren voor alle onderwijs- en opleidingsvormen (SERV, 2011). Een opvolging op maat van de leerling, zowel door de trajectbegeleider als de mentor, staan er in centraal. In navolging hiervan heeft VESOC van kwaliteitsvolle werkplekken een rode draad gemaakt bij de inhoudelijke krijtlijnen voor de opmaak van de komende sectorconvenants 2013-2014 (VESOC, 2012).

Het arbeidsstatuut van de leerling

Meer dan bij anderen, hangt de verbetering van de leefsituatie van kansarmen af van het respect van hun arbeidsrechten en van de mate waarin ze rechten opbouwen in de sociale zekerheid. De wirwar van overeenkomsten met deels specifieke arbeidsrechtelijke en sociale zekerheidsbepalingen, maakt het voor de trajectbegeleiders niet gemakkelijk om

de leerlingen volledig en correct te informeren. Jongeren in armoede, voor wie de toegang tot en het begrijpen van schriftelijke informatie problematisch is, dreigen zo onderbeschermd te worden op rechtsvlak. Het geciteerde advies van de NAR en de CRB (2011) zou de rechtszekerheid en de opbouw van rechten voor de jongeren ten goede komen. Zo stellen de Raden voor om voortaan voor alle min 19-jarigen rechten te openen op een ziekte- en invaliditeitsuitkering. Voor de leertijd bijvoorbeeld is dit momenteel niet het geval. De Raden wijzen er ook op dat het huidige inkomensplafond dat bepaalt hoeveel meerderjarige leerlingen mogen verdienen om recht te blijven geven op kinderbijslag (dit is € 509,87 bruto per maand) lager is dan de bedragen van sommige leerovereenkomsten in het deeltijds onderwijs. Voor financieel armere gezinnen kan het verlies van de kinderbijslag een serieuze aderslating betekenen. Een verhoging van dit plafond is bijgevolg aangewezen.

De mobiliteitsproblematiek

De werkplek, maar soms ook het centrum zelf, is niet altijd gemakkelijk bereikbaar met het openbaar vervoer. Armoedeverenigingen bevestigen dat jongeren in armoede, die sowieso al de neiging hebben om zich geografisch te isoleren, hierdoor vlug gedemotiveerd raken en absentisme vertonen. In tegenstelling tot de stagiairs in het voltijds onderwijs, kunnen zij geen beroep doen op de voorkeurstarieven voor openbaar vervoer om zich te begeven naar de werkplek. Indien dit wel het geval zou zijn, is dit tevens een manier om de alternatieve stelsels aantrekkelijker te maken voor werkgevers, stellen de NAR en de CRB in hun advies. Een alternatief is dat werkgevers zelf instaan voor deze verplaatsingskost. Sommige sectoren hebben dit nu al vastgelegd in een CAO, verwijzend naar de CAO nr. 19 acties voor het woonwerkverkeer.

Sinds eind 2010 is de Buzzy-pass afgeschaft voor leerlingen die zich naar de centra begeven om een voorbereidend (voortraject en brugproject) of vervangend (P.O.T.) traject te volgen. Leerlingen uit SYNTRA konden hier vroeger ook niet van genieten. Deze pas voorziet in een fikse prijsreductie op het aanbod van De Lijn. De afschaffing ervan bemoeilijkt nog de – sowieso al problematische

– mobiliteitssituatie van deze doelgroepjongeren (Departement Onderwijs en Vorming, 2012).

Het behalen van een getuigschrift

Het decreet leren en werken heeft de mogelijkheid geopend voor het deeltijds onderwijs en de leertijd om een onderwijsgetuigschrift uit te reiken voor het tweede leerjaar van de derde graad. Het decreet voorziet ook dat de CDO, na het succesvol afronden van een bijkomend jaar, voortaan een diploma van het secundair onderwijs kunnen toekennen. Voor de leertijd is die optie van kracht sinds het schooljaar 2009-2010. Op die manier wordt de studiebekrachtiging van de deeltijdse systemen gelijkgeschakeld met die van het voltijds beroepsonderwijs, iets wat hun valorisatie op de arbeidsmarkt ten goede kan komen. De nieuwe studiebewijzen hebben meteen een belangrijk aandeel ingenomen in de leertijd, in verhouding tot het totaal aantal leerlingen. Sinds het schooljaar 2010-2011 is op dit vlak ook een serieuze inhaalbeweging ingezet in het deeltijds onderwijs.

Het behalen van het diploma secundair is voor heel wat leerlingen in het stelsel echter niet evident. Het volgen van een zevende jaar deeltijds beroepsonderwijs of een nieuw pakket algemene vorming (voor de leertijd) houdt in dat ze relatief gezien meer theorie dienen te verwerken dan tijdens hun voorgaande jaren. Dit veronderstelt reële steun vanwege hun ouders, zowel op psychologisch vlak maar ook voor de opvolging van hun huistaken. Om te vermijden dat de sociaal 'zwakkeren' uit de boot vallen, dienen de centra dan ook in de nodige begeleiding te voorzien.

Voor vele leerlingen is het al een hele opdracht om te komen tot het einde van het tweede leerjaar in de derde graad. Slechte schoolresultaten in het verleden hebben hun zelfvertrouwen sterk aangetast en negatieve evaluaties zullen hen daarom al vlug ontmoedigen. De modularisering⁶ van de opleidingen in het Vlaams deeltijds onderwijs is daarom een goede zaak: de stap voor stap certificering houdt geregeld een erkenning in van hun capaciteiten, iets wat hun zelfvertrouwen laat opbouwen en ontmoediging tegengaat. Mogelijk neveneffect is dat sommige leerlingen menen dat ze al klaar zijn om

de overstap naar de arbeidsmarkt te maken vooraleer ze de volledige opleiding doorlopen hebben. Een ander risico van modularisering is dat de tussentijdse certificaten de jongeren weinig opleveren op de arbeidsmarkt. Sommige sectorfondsen erkennen nu al deze certificaten, naast de eindstudiebewijzen, door ze automatisch vast te leggen in een CAO.

De uitstroom uit het stelsel en de transitie naar een eerste job

De scholingsgraad blijft een erg belangrijke determinant bij de inschakeling: naarmate het niveau van het diploma hoger is, verloopt die inschakeling vlotter. De leertijd vormt hier al langere tijd een uitzondering op. Volgens de laatste VDAB-schoolverlatersenquête waren op 30 juni 2008, in volle crisis, 15,7% jongeren komende uit de leertijd één jaar later nog werkzoekend. Dit cijfer komt overeen met de situatie van groepen die als middengeschoold worden beschouwd. De situatie van leerlingen uit het deeltijds onderwijs is heel wat ongunstiger. Dezelfde VDAB-enquête heeft het over 41,8% werkloze schoolverlaters één jaar na datum. 8,5% slaagde er daarbij niet in enige werkervaring op te doen (VDAB, 2011). Vanaf het schooljaar 2009-2010 vond wel een daling van 10% plaats van het aandeel werkloze schoolverlaters in het deeltijds onderwijs (Departement Onderwijs en Vorming, 2012).⁷ Vraag is of die daling een gevolg is van een (tijdelijke?) verbetering van de conjunctuur, dan wel een structurele tendens aangeeft. De VDAB merkt daarnaast op dat de betere score voor de leertijd te maken heeft met de belangrijke uitval tijdens de eerste twee jaren. We voegen er zelf nog aan toe dat de doorstroomcijfers voor het deeltijds onderwijs ook rekening houden met leerlingen die een andere fase beëindigen dan de arbeidsdeelname.

Brugprojecten, voortrajecten en P.O.T. worden stopgezet eens de jongere 18 jaar is. Precies in deze trajecten bevinden zich de meest kwetsbare jongeren. De CDV stellen vast dat de jongeren die als gevolg van deze regelgeving een P.O.T. dienden af te breken, vaak nadien bij hen terugkomen, zonder dat hun situatie verbeterd is. Deze jongeren hebben dus het meest nood aan een continue begeleiding. Een overleg tussen verschillende bevoegdheden en

beleidssectoren is noodzakelijk om aan deze problematiek tegemoet te komen.

De verdere inschakeling op de arbeidsmarkt

Ook in de jaren die volgen op het verlaten van de school blijven laaggeschoolden kampen met een veel hogere werkloosheid dan hoger geschoolden (VDAB, 2011b). De kans is dan ook reëel dat vele uitstromers uit het deeltijds onderwijs een traject van korte, laagbetaalde jobs volgen, afgewisseld door langdurige periodes van werkloosheid. Een dergelijk traject is kenmerkend voor de situatie van heel wat mensen in armoede die op zoek gaan naar werk. Deze vicieuze cirkel wordt in de hand gewerkt door de flexibilisering, een tendens die in de eerste plaats jongeren te beurt valt: zij worden vaker met tijdelijke of uitzendcontracten aangeworven, waardoor ze regelmatig opnieuw in de werkloosheid belanden. Bovendien bieden dergelijke contracten in tijden van crisis ook minder bescherming tegen ontslag.

Het springplankeffect naar een 'passende' job blijft bij maatschappelijk kwetsbaren vaak uit. In een vorig artikel hebben we aangegeven wat we bedoelen met passende jobs: banen die een menswaardig bestaan mogelijk maken, beschermen tegen preciaire arbeid en als dusdanig tot een aanpassing leiden op het vlak van de criteria van de passende dienstbetrekking in de werkloosheidsreglementering (Termote & Galand, 2009). Veeleer dan een gebrek aan zoekinspanningen vanwege werklozen, wordt de laaggeschoolde werkloosheid in stand gehouden door een tekort aan passende jobs.

Conclusie

Samengevat dient men het deeltijds leren en werken de middelen te geven om zoveel mogelijk jongeren een diploma, eindcertificaat, of indien niet mogelijk, een tussentijds certificaat te laten behalen. Om deze doelstelling te bereiken dient men tijdens het traject zelf de volgende sleutelfactoren voor ogen te houden: begeleiding op maat voor de jongere vanaf het onthaal in het centrum, partnerschap met de ouders, aandacht voor de driehoeksverhouding centrum-onderneming-leerling, netwerking met andere

(sociale) diensten, waken over de verwerving van basiskennis tijdens de algemene vorming, het creëren van voldoende kwaliteitsvolle en kwantitatieve werkplekken, het garanderen van een rechtszeker en behoorlijk arbeids- en sociale zekerheidsstatuut, en het aanpakken van de mobiliteitsproblematiek.

De ontwikkeling van kwaliteitsvolle trajecten voor iedereen, in het bijzonder de meest kwetsbaren, is echter weinig waarschijnlijk indien men tegelijk niet het watervaleffect bestrijdt voor de intrede in het traject, en dit al vanaf het basisonderwijs. Op die manier kunnen de deeltijdse stelsels de jongeren de vereiste competenties bijbrengen via hun specifieke alternerende leermethodes. Deze 'competentiebenadering' dient vergezeld te gaan van structurele maatregelen bij de overgang naar de arbeidsmarkt, namelijk het uitwerken van reële perspectieven voor jongeren op kwaliteitsvolle jobs.

De vaststellingen en aanbevelingen uit het Verslag 2010-2011 kunnen zowel als insteek fungeren bij de vooropgezette evaluatie van het decreet leren in werken in 2013, maar ook bij de geplande hervorming van het secundair onderwijs.

Henk Termote

Sophie Galand

Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting

Noten

1. <http://www.ond.vlaanderen.be/nieuws/2008p/0708-deeltijds.htm>
2. Zie in dit verband, Schoolbevolking secundair onderwijs, onderwijskansarmoede-indicator en leerlingenkenmerken: [http://www.ond.vlaanderen.be/onderwijsstatistieken/rapporten %20op %20gemeenteniveau %20-%20vestigingsplaats.htm](http://www.ond.vlaanderen.be/onderwijsstatistieken/rapporten/%20op%20gemeenteniveau%20-%20vestigingsplaats.htm), p. 5-6.
3. De onderwijskansarmoede-indicator en de leerlingenkenmerken worden niet in kaart gebracht voor de leertijd.
4. Zie de definitie van trajectbegeleiding in het decreet, art. 3, 18°.
5. Deze mogelijkheid komt aan bod in 5.1.1.1. van de omzendbrief S0/2008/08.
6. Concreet valt één module niet langer samen met een schooljaar, en volgt na het succesvol afwerken van een module een tussentijds certificaat.
7. Vanaf het Voortgangsrapport 2010-2011 wordt gebruik gemaakt van een aangepaste berekening van het aandeel schoolverlaters dat doorstroomt naar werk of de werkloosheid in vergelijking met de meting waarop de VDAB-schoolverlatersenquête gebaseerd is. Vergelijkingen van cijfers tussen beide rapporten gaan bijgevolg niet op.

Bibliografie

- De Rick, K. 2006. *Werkervaring voor leerlingen uit de deeltijdse leersystemen: motieven en ervaringen van de werkgevers*. Leuven: HIVA – KU Leuven.
- Departement Onderwijs en Vorming, Dienst Beroepsopleiding. 2012. *Voortgangsrapport Regionale Overlegplatformen Vlaanderen 2010-2011*.
- Nationale Arbeidsraad en Centrale Raad voor het Bedrijfsleven. 2011. *Maatregelen ter bevordering van de inschakeling van recente schoolverlaters op de arbeidsmarkt – Opvolging van advies nr. 1.702 – Alternerend leren*. Advies nr. 1770 -CRB 2011-0585 DEF.
- SERV. 2011. *Werkplekieren: creativiteit en passie in het leerproces*.
- Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting. 2010. *Seminarie van 7 september 2010. De overgang van het onderwijs naar de arbeidsmarkt voor jongeren in armoede*.
- Studiebureau Significant. 2009. *Resultaten onderzoek naar uitval in leertijd, Samenvatting van de resultaten*. Op vraag van SYNTRA Vlaanderen, niet-gepubliceerd document.
- Termote, H., Galand, S. 2010. De passende dienstbetrekking: een achterhaald concept of meer dan ooit bruikbaar? *Over.Werk, Tijdschrift van het Steunpunt WSE*, 20 (3), 110-115. Leuven: Steunpunt Werk en Sociale Economie.
- VDAB Studiedienst. 2011a. *25ste studie 2008-2009. Werkzoekende schoolverlaters in Vlaanderen. Een diploma zet je op weg. Schoolverlaters op zoek naar werk*. Brussel: VDAB.
- VDAB Studiedienst. 2011b. *Kansengroepen in kaart. Jongeren op de Vlaamse arbeidsmarkt. Laaggeschoolde jongeren in nood*. Brussel: VDAB.
- VESOC. 2012. *VESOC-akkoord loopbaanbeleid*.